

**EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYA ELEMENTLARINI SHAKLLANTIRISH,
EKOLOGIK INQIROZ****Abdullayeva Umidaxon G'ulomidinovna***FarDU, Kimyo kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ekologik ta'lim va ekologik tarbiya elementlari haqida ma'lumotlar berilgan. O'zbekiston ta'lim sohasida ekologik ta'lim va tarbiya elementlarini shakllantirishning ayrim usullari bayon etilgan. Ekologik inqiroz va ekologik bashorat haqida ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *Ekologiya, ta'lim, tarbiya, ekologik ong, ekologik ta'lim, ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, atrof-muhit, ekologik inqiroz, ekologik bashorat.*

XX asr oxirida insoniyatning biosferadagi jarayonlarga ta'siri o'zining yuqori bosqichiga yetdi. Hozirgi avlod mahalliy va ma'naviy ekologik inqiroz vaziyatlari kuzatilmoqda. Bunday murakkab davrda ekologiyaning ilmiy-nazariy, amaliy, talimiy madaniy va axboriy ahamiyatlari tobora ortib bormoqda. Atrof muhit holatini to'g'ri baholash, zarur tadbirlarning o'z vaqtida o'tkazilishini ta'minlash ekologik bilimlarning rivojlanganlik darajasi bilan bevosit bog'liqdir. Atrof muhit holatini kuzatish, nazorat qilish va boshqarish tizimi-monitoring ekologik vaziyatni o'rganish va baholash imkoniyatini berada. Monitoring ko'chma laboratoriyalar, turg'un postlar va maxsus jihozlangan observatoriyalarda olib boriladi. Lekin monitoring tizimi biosfera va uning alohida hududlaridagi ekologik vaziyatni to'g'ri baholash uchun har doim ham etarlicha imkoniyatga ega emas. Natijada atrof muhit holati va mavjud ma'lumotlar o'rtasida farqlar bo'lishi muqarrar. Shuning uchun hozirgi kunda atrof muhitdagi o'zgarishlarni to'g'ri va ishonarli baholash muammoli vazifadir. Bunday vaziyat O'zbekiston Respublikasi uchun ham tegishlidir va atrof muhit holatini ishonarli baholash uchun monitoring tizimini takomillashtirish lozimdir. Atrof muhit holatini to'g'ri va ishonarli baholash kelajakda yuz berishi mumkin bolgan ekologik o'zgarishlarni oldindan bashorat qilish imkonini beradi. Insoniyatning atrof muhitga ta'siri ortgan hozirgi davrda ijtimoiy ekologik vaziyatning kelajakdagi o'zgarishlari to'g'risida turli bashoratlarda mavjud.

Asrimizning 70-yillarida rivojlangan kapitalistik davlatlarda tushkunlik bashoratlari yuzaga keldi. A.Pechchei, O.To'ffler, R.Folk, Dj. Forester, D.Medouz va boshqalar ijtimoiy-ekologik tushkunlik vakillari hisoblanadilar. Ularning fikricha hozirgi o'sish suratlari va tabiatga tajovuz saqlanib qolsa XXI asrning birinchi yarmi yakunida ekologik inqiroz muqarrardir. Ekologik inqirozning oldini olish uchun ular ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish suratlari mintaqaviy yoki jahon miqyosida chegaralash, sekinlatish zarurligini ta'kidladilar.

Dinamik muvozanat bashoratlari tushkunlik bashoratlarga zid ravishda yuzaga keldi. V. Leonfev, B.Xyuz, Ya.Timbergen, G.Kan kabi bu yernalish vakillari rivojlangan kapitalistik mamlakatlarda ishlab chiqarish suratlari sekinlatib, rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotini o'stirish uchun sharoitlar yaratishni taklif qildilar. Shuni ta'kidlash lozimki, ikkala yo'nalish vakillari vaziyatning murakkabligi va insoniyatning

imkoniyatlariga ortiqcha baho berib yubormaslikka chaqiradilar. Tabiatni muhofaza qilish vazifalarini hal qilish yo'llari bo'yicha ilmiy ishlanmalarni ham bir necha guruhlariga bo'lish mumkin. Demografik konsepsiyalarda ba'zi olimlar (D.Medouz, M.Mearovich, A.King, A.Yerlix va boshqalar) aholi soni o'sishini chegaralash tarafdoridirlar. B.Kommoner, B. Uord, R.Dyubo va boshqalar tabiatni muhofaza qilish masalalarini atrof muhitni ifloslamaydigan texnologiyalar yaratish va ijtimoiy sharoitlarni hisobga olgan holda hal qilishni taklif qiladilar. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ijtimoiy ekologik bashoratlar ekologik inqirozning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. (Tzbekiston va Markaziy Osiyo mintaqasida kelajak ijtimoiy ekologik o'zgarishlarni ko'p yil oldinga mo'ljallangan bashoratlarni ishlab chiqish alohida ahamiyatga ega. Ishlab chiqarishning atrof-muhitga zararli ta'sirini kamaytirishda ekologik eksoertiza muhim ro'l o'ynaydi. Ekologik ekspertizaning xalq, xo'jaligining alohida tarmoqlari, ayrim hududlarning ijtimoiy, iqtisodiy rivojlanishi bo'yicha loyihalarni asoslash jarayonida ekologik nazorat va ekologik xafzizlikni ta'minlash maqsadida amalga oshiriladi. Ekologik ekspertiza hayot muhiti, insonning sog'ligi va tabiiy resurslarga belgilangan normativlardan ortiq darajada salbiy ta'sirning oldini olish maqsadida loyihalash bosqichida o'tkaziladi.

Tabiatdan foydalanishda iqtisodiy mexanizmni takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda tabiiy muhitning me'yoridan ortiq ifloslanganligi, tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun jarima va to'lovlar joriy qilingan. Buning natijasida to'plangan mablag'lar turli ekologik tadbirlarga sarflanishi mumkin. O'zbekistonda yangi iqtisodiy munosabatlarga o'tish jarayonida tabiatdan foydalanishning o'ziga xos iqtisodiy mexanizmi shakillanmoqda. Tabiatdan foydalanish iqtisodiyotining amaliyotga tadbiriq etilishi "Inson va tabiat" o'ryasidagi munosabatlarni muvozanatga keltirishda muhim ro'l o'ynaydi. Tabiatni muxofaza qilish, tabiatdan oqilona foydalanish va ekoogik sharoitlarni yaxshilashda ekologik ta'lim tarbiya muhim ro'l o'ynaydi. Turli mamlakatdagi ekologik vaziyat, tabiatdan foydalanish xususiyatlari ko'p jihatdan aholining ekologik savodxonlik darajasi, ekologik madaniyatga bog'liqdir. Ekologik tarbiya oiladan boshlanadi. Ekologik ta'lim va tarbiya bog'chadan oliy o'quv yurlarigacha uzluksiz davom etishi lozim. Tabiatga mexr-insonlarga oqibatdir.

Ekologik ta'lim tarbiya BMT, YUNESKO va YUNEP ning diqqat markazidagi masaladir. Ekologik ta'laim va tarbiyani rivojlantirish uchun jaxon, aloxida davlatlar miqyosida turli tadbirlar o'tqazilmoqda. Har bir soha mutaxassisi ekologik savodxon bo'lishi va o'z faoliyatida tabiatga zarar yetkazmasligi, ekologik ta'lim-tarbiyani rivojlantirishga hissasini qo'shishi lozimdir.

O'zbekiston respublikasida ekologik ta'lim va tarbiyani rivojlantirish soxasida ma'lum tadbirlar o'tqazilmoqda. Mamlakatimizda ekologik ta'lim-tarbiyani amalga oshirishning uzluksiz konsepsiyasi ishlab chiqilgan. Lekin bu borada kamchiliklar hali ko'p. Jumladan O'zbekiston respublikasining "Tabiatni muxofaza qilish to'g'risidagi" qonunida ushbu masalaga kam o'rin berilgan. Ekologik axborot tizimi yaxshi shakillanmagan. Bu muammolar yaqin yillar ichida ijobiy hal qilinishi lozim. XXI asr-ekologiya asri bo'lishi shubhasizdir. Xar bir inson ona sayyoramiz tabiatni ziyon yetkazmasdan o'zgartirishi, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish va yashash muhitini saqlashdek muqaddas ishga o'zining munosib hissasini qo'shishi lozimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Usmonov M.B., Rustamboev M.X., Xolmuminov J.T. va boshk. Ekologiya xukuki. T.: “Uzbekiston yozuvchilar uyushmasi” 2001 y.
2. Yormatov D. Norqulov A. Avazov Sh. Sultonov N. Sanoat ekologiyasi «O`zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti. Toshkent 2007 y.
3. Otaboyev S. Nabiyev M. Inson va biosfera. T. O'qituvchi . 1995. 307 b.
4. To'xtayev A, Xamidov A, Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. T. O'qituvchi .1994.
5. Shodimetov Yu. Ijtimoiy ekologiyaga kirish. T. O'qituvchi. 1994.
6. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T. O'zbekiston 1992.
7. O'zbekiston «Ekologiya xabarnomasi» jurnali sonlari.